DISKUSIE

TRIADICKÝ ZNAK

KAREL SEKVENT

Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, Brno

SEKVENT, Karel: Triadic sign. Jazykovedný časopis, 2011, vol. 62, pp. 41 – 50. (Bratislava)

In terms of Saussure's conception, sign language is an immaterial, a mental entity which consists of identifying (acoustic images) and so called (the term). Precisely indicating signs are material. They are examined by linguistic disciplines, e.g. psychological. In linguistics, the sign has dualistic character either as a psychical and a material phenomenon or as a systemic phenomenon (ideal) and a communicative one (material). We can think of triadic concept of the sign and differentiate: the *speech sign* (language) – signifier is a memory acoustic or graphic image and *signifié* – a virtual semantic content, communication sign (*parole*). Signifier is an individual acoustic material or graphic form and signifié is the actual semantic content and sign language (*langue*). Signifier is the ideal material acoustic or graphic form and signifié – a summary of content components. Arbitration and formality are the attributes, common for all types of signs.

Triadic character of the sign appears to be characteristic for other the semiotic signs.

Jazykový znak v ponímaní Ferdinanda de Saussura je obojstranne psychic-kou, mentálnou entitou. Označujúce (akustický či verbálny obraz, reprezentácia jazykového znaku slúžiaca na jeho vyjadrovanie) aj s ním asociované označované (pojem) sú termíny, prvky v mozgu fungujúce aktívne, produktívne, i pasívne, receptívne, v komunikácii v ústnej podobe.¹

Saussure pomenoval vyjadrenie akustického obrazu, vyvolané asociáciou pojmu s akustickým obrazom v procese prehovoru, zvukom, zvukovými vlnami, a toto vyjadrenie zjavne nechápal ako súčasť znaku (porov. Saussure, s. 27 – 32 a 98 – 100). Niektoré Saussurove formulácie však zvukovú materiu označujúcemu predsa len priznávajú, porov. „zvukový úsek, ktorý je... označujúcim určitého pojmu“ (ibid., s. 146), alebo „určitá materiálna jednotka existuje len cez svoj zmysel a funkciu, ktoré má“ (ibid., s. 191). Nezaoberal sa genézou znaku, len elementárne naznačil ontogenézu znaku (učenie, osvojenie) a nezobral do úvahy písomnú podobu komunikácie.

Kritická recepcia Saussurovej teórie všeobecnej jazykovedy sa zamerala na termíny *systém*, *diachronia/synchronia*, *langue* a *parole* (Paveau – Sarfati, 2003); vlast-

¹ Porov. *Cours de linguistique générale* s. 27an. a s. 97 a n. a *Kurs obecné jazykovedy* s. 47 a n. a s. 95 a n. Prihliadame na terminológiu, ktorú František Čermák použil v preklade do češtiny. Ďalej uvádzané čísla strán zodpovedajú paginácii francúzskeho originálu, vyznačené aj pri texte českého prekladu.

ného jazykového znaku sa dotýkala diskusia najmä o jeho unilaterálnosti alebo bilaterálnosti, arbitrárnosti a lineárnosti.

Posaussurovská lingvistika, aspoň jej semiotizujúca orientácia využívajúca jeho originálnu teóriu jazykového znaku, a niektoré ďalšie disciplíny, najmä semiotika a štrukturálne metodologické prúdy v literárnej vede, antropológii, etnológii, filozofii a ďalších odboroch opierajúce sa o teóriu znaku a len v menšej miere zohľadňujúce Peirceovu² teóriu znaku, museli prekonať zjavný rozpor medzi saussurovskou psychickou, nemateriálnou povahou označujúceho a materiálnou, zmyslami vnímateľnou povahou označujúcich, teda „znakov“, ktoré skúmali. S psychickou povahou označujúceho sa bádatelia vyrovnávali v podstate šiestimi spôsobmi:

1. Saussurovu teóriu ignorovali. Napriek možným predpokladom, že z nej budú vychádzať alebo na ňu budú prihliadať či sa s ňou kriticky vyrovnávať, sa jej vyhli, napr.: Daniel Laurier – *Introduction à la philosophie du langage* (1993); v tejto knihe sa pritom autor zaoberá teóriou znaku a systému znakov; Karel Horálek vo *Filosofii jazyka* (1967) Saussurovej teórii predsa len venoval určitú pozornosť a François Rastier v práci *Sémantique et recherches cognitives* (2001). Opierajú sa skôr o Morrisa a Peircea.

2. Akceptovali bez modifikácií Saussurovu teóriu jazykového znaku, avšak v skutočnosti boli predmetom ich skúmania iba materiálne, zmyslovo vnímateľné označujúce, ako napr.: „...Signifiant – zvuková stránka jazykového znaku“ v encyklopédii *Le Langage* (1973). Heslo *signifiant* v tejto encyklopédii je názorným príkladom nedôslednosti v používaní tohto Saussurovho pojmu. Na jednej strane sa tu totiž uvádza význam tohto termínu u Saussura, t. j. *signifiant* je *image acoustique*, akustický obraz (akustický obraz, podľa *Cours de linguistique générale* a v znení jeho Čermákovho prekladu, nie je materiálny zvuk, ale psychický odtlačok tohto zvuku (porov. s. 98). Na druhej strane sa tu vzápätí uvádza, že *signifiant*, zvuková stránka jazykového znaku, je lineárny. Podľa nášho názoru tu ide o zjavný rozpor: akustický obraz ako psychický odtlačok je niečo iné ako zvuková stránka vo svojej lineárnosti!). Lineárnosť prisudzuje označujúcemu aj Franck Neveu v *Dictionnaire des sciences du langage* (2004). Toto ponímanie je oprávnené do tej miery, že lineárnu povahu priznal označujúcemu – v rozpore s vlastnou definíciou znaku – sám Saussure (porov. s. 103). To znamená, že Saussure vlastne dospel k dualistickému chápaniu označujúceho, avšak terminologicky označujúce ako akustický obraz a označujúce ako materiálny zvuk nerozlíšil.

3. Saussurovu teóriu znaku prispôbili tak, že (psychické) označujúce jednoducho presunuli do materiálneho sveta zmyslami vnímateľných faktov. Napr. „označujúci... má zapotřebí matérie“ (Barthes, 1967, s. 90); „V saussurovskej teórii znaku je *signifiant* konkrétna, uchom vnímateľná forma“ (Mounin, 1995, heslo *signifiant*). „Bežne sa znak definuje ako materiálny predmet, ktorý zastupuje iný predmet alebo

² Peirceov znak (representamen) je materiálny (porov. *Lingvistické čítanky*). Peirce svojou teóriou znaku predišiel Saussura o viac ako desať rokov, avšak Saussure ju nepoznal.

na neho odkazuje“ (Horálek, 1983); „Vychádzajúc z morrisovského chápania znaku a z komunikačného hľadiska sa predpokladá, že znakom je konkrétne, zmyslami vnímateľné znakové vehikulum“ (Horecký, 1982) – táto formulácia akoby naznačovala unilaterálne ponímanie znaku, avšak Horecký nebol jej zástancom. Obdobný, často zrejme mimovoľný, príklon k unilaterálnej koncepcii možno badať vždy, keď sa použije termín znak namiesto označujúce.

4. Josette Rey-Debove v diele *La linguistique du signe. Une approche sémiotique du langage* (1998) premenovala, bez akejkoľvek diskusie a argumentov, Saussurov jazykový znak (signe linguistique od langue) na rečový znak (signe langagier od langage). Pod tento termín tak zahrнула aj mimojazykové znaky.

5. Dospeli k dualistickému ponímaniu označujúceho ako javu psychického i materiálneho: „Niektorí semiotikovia však pripúšťajú, že aj psychické javy môžu mať platnosť znaku. V spoločenskej (intersubjektívnej) komunikácii sa však uplatňujú iba materiálne, zmyslami vnímateľné znaky“ (Horálek, 1983).

6. Dospeli k dualistickému ponímaniu označujúceho ako javu systémového, ideálneho, a komunikačného, fyzikálneho: „Dualistickou koncepciou je aj delenie jazykových znakov na systémové jazykové znaky a na komunikačné jazykové znaky“ (Horecký, 1981). „Za jazykový znak sa pokladá jednak akýkoľvek fyzikálny alebo abstraktný objekt utvorený podľa pravidiel nejakého jazyka, jednak ideálny prvok abstraktného systému. Táto viacvýznamovosť výrazu jazykový znak vedie k rozštiepeniu na dva rozdielne znaky, pričom fyzikálny znak je realizáciou ideálneho znaku a ideálny znak zastupuje fyzikálne znaky. Je tu zreteľná dualistická (nie bilaterálna) koncepcia znamenajúca paralelnú, osobitnú, samostatnú existenciu aj fyzikálnych aj ideálnych jazykových znakov“ (Horecký, 1986).

Fyzické a ideálne znaky rozlišuje aj Pavel Cmorej (2001) v kapitole *Jazyk – porov. k nej diskusiu Sekvent* (2006) a Cmorej (2009). Zásluhou P. Cmoreja je nepochybne to, že vo svojich úvahách podal, pokiaľ vieme, zatiaľ najdôkladnejší príspevok, koncipovaný – pravda – najmä z hľadiska extenzionálnej sémantiky, k rozlíšeniu fyzických a ideálnych znakov.

Dualistické koncepcie sa javia ako parciálne. Dualizmus uvedený sub 5. (psychické a materiálne označujúce) neberie do úvahy ideálne označujúce a dualizmus sub 6. (fyzické a ideálne označujúce) zasa obchádza psychické označujúce (u Saussura). Dá sa teda uvažovať o triadickej³ koncepcii znaku, využiť pritom Saussurovu triádu *langage-parole-langue*/reč- komunikácia-jazyk⁴ a rozlišovať a aspoň rámcovo charakterizovať znaky rečové, komunikačné a jazykové.

³ Adjektívum triadický sa niekedy používa vo význame trojstranný (porov. napr. Král, 1974, s. 55 a obr. 7, s. 138 a obr. 15) v súvislosti so sémantickým trojuholníkom. My ho chápeme vo význame trojčlenný a ako pendant k adjektívu dualistický.

⁴ Ako ekvivalent Saussurovho termínu *parole* používame termín *kommunikácia* (je v ňom zreteľnejšie obsiahnutý vysielateľ i prijímateľ znaku a zvuková i grafická podoba znakov) namiesto termínu *prehovor* (implikuje skôr iba vysielateľa a ústnu podobu znakov) a namiesto termínu *reč* (schopnosť dorozumievať sa pomocou znakov), už použitého ako ekvivalent termínu *langage*.

Rečový znak (langage). Je to psychická, zmyslami nevnímateľná entita. Jeho zložky, označované a označujúce, sú psychické prvky, pamäťové záznamy. Fungujú pri produkcii (v smere od označovaného k označujúcemu) a pri percepcii (od označujúceho k označovanému) komunikačných znakov. V interpersonálnej komunikácii prechádza mentálne označujúce do podoby materiálneho, zmyslami vnímateľného označujúceho. V intrapersonálnej komunikácii, t. j. pri myslení, pri vnútornej reči v bdelom stave, pri vnútornej reči v spánku a pri telepatii (ako osobitnom spôsobe interpersonálnej komunikácie), ostáva označujúce v mentálnej podobe akustického obrazu, povedané so Saussurom.

Z hľadiska genézy protoznaku vzniká rečové označované ako mentálny odraz reality, je to určitý myšlienkový, vôľový alebo citový obsah, a rečové označujúce ako s ním spojený v prvej fáze spontánny neurofyziológický impulz, neskôr návyk, mechanizmus, vďaka ktorému je možné obsah vyjadriť. V etape genézy protoznaku, pri protosemíoze, sú označované i označujúce individuálne špecifické zložky, ktoré sa postupne konvencionalizujú v interpersonálnej komunikácii.

Z hľadiska ontogenézy je rečový znak (označované aj označujúce) produktom osvojenia prostredníctvom komunikácie a je mentálnym odrazom konvenčného komunikačného znaku. Je uložený v individuálnom vedomí a odovzdáva sa z generácie na generáciu. Jeho funkciou je bezprostredná skutočnosť poznávania a myslenia a intraindividuálnej komunikácie. Je individuálny aj v tom zmysle, že zaniká ukončením mentálnych aktivít mozgu svojho nositeľa. Individuálny súbor rečových znakov (individuálna jazyková kompetencia) je parciálny vzhľadom na súbor jazykových znakov a v komunikácii sa prejavuje ako idiolekt. V rámci individuálneho rečového súboru sú pre rečové znaky charakteristické najmä paradigmatické vzťahy.

Rečový znak ako súčasť mentálnych procesov spojených s poznávaním, pamäťou, myslením, produkciou a percepciou hovorených a písaných prejavov, skúmajú predovšetkým psychologické a kognitívne vedy a niektoré s nimi spojené pomocné a interdisciplinárne vedy. Tieto vedné disciplíny zriedkavo používajú semiotický termín znak/rečový znak či označujúce/rečové označujúce a označované/rečové označované. Najčastejšie sa vyskytuje termín *slovo*⁵, a to vo význame jednak jednoty formy a významu, jednak iba formy, použili sa aj výrazy *arbitrárny symbol*, *jazykový symbol*. Pre rečové označujúce sa používajú napr. termíny *pamäťová stopa*, *známe slovo*, pre rečové označované *pojem*, *význam*, *informácia*, *myšlienka*. Slovom *znak* sa označujú písmená, číslovky, interpunkčné znamienka, sémantické dištingtívne príznaky, symptómy. Terminologicky rigorózne sa nerozlišuje jazyk, reč a prehovor, metonymicky sa tieto pojmy vzájomne zamieňajú (porov. Morávek, 1969; Vybíral, 2005; Eysenck-Keane, 2008; Sternberg, 2009).

⁵ V jazykovede nie je nateraz ustálený názor na to, či medzi (jazykovým) znakom a slovom je vzťah totožnosti, netotožnosti alebo paralelnosti. Zdroj týchto rozličných záverov možno vidieť v určitej terminologickej vágnosti, najmä pokiaľ ide o termín *znak*. Používaním termínu *slovo* pre entitu, pre ktorú Saussure úspešne zaviedol termín *znak*, dávajú psychologické vedy určitý príspevok do tejto diskusie.

Z mnohých hypotéz, teórií a modelov, ktoré tieto odbory prinášajú, je z hľadiska lingvistiky a teórie znakov/rečových znakov pozoruhodný model, ktorý pre počuté slovo predpokladá v mozgu osobitný auditívny vstupný lexikón (rozpoznáva známe slová) a osobitný výstupný lexikón (uchováva hovorené tvary slov), k obidvom sa viaže jeden sémantický systém (obsahuje významy slov; tento vnútorný slovník by sa prípadne mohol členíť na slovník plnovýznamových slov a na slovník pomocných slov (Caron, 1992). V rámci výstupného lexikónu sa navyše rozlišuje osobitný grafemický (ortografický) a osobitný fonologický lexikón, pričom jestvuje teoretický predpoklad, že ortografické lexikóny môžu byť dva: jeden pre čítanie (vizuálny vstupný lexikón) a druhý pre písanie (grafemický výstupný lexikón; porov. Eysenck-Keane, 2008, s. 385n. a s. 465n.). Z týchto poznatkov možno pre lingvistiku vyvodit' niekoľko záverov:

1. Vyplýva z nich význam terminologického rozlišovania, v prípade potreby a vlastne aj v súlade s poznatkami lingvistiky, grafemických/grafických a fonémických/fónických rečových označujúcich a v ich rámci ešte produktívnych a receptívnych grafických označujúcich a produktívnych a receptívnych fónických označujúcich. Toto rozlišovanie sa dá aplikovať aj na komunikačné a jazykové označujúce.

2. Podľa toho sa rečové označujúce nachádza v štyroch rôznych mozgových centrách (je štvordomé) a dá sa predpokladať, že príslušné súbory rečových označujúcich majú aj štyri diferencované štruktúry. Napr. vstupný modul pre grafické označujúce musí mať kapacitu pre identifikovanie veľkého počtu rozličných grafických, vytlačených alebo napísaných tvarov komunikačných označujúcich, zatiaľ čo výstupný modul pre grafické označujúce, pokiaľ zoberieme do úvahy iba rukopisné tvary označujúcich, má zrejme iba jeden (prípadne dva: jeden pre malé a druhý pre veľké písmená) viac menej ustálený vzor pre produkciu grafických označujúcich, čo sa prejavuje v individuálnej charakteristike rukopisu a v ťažkostiach pri snahe o napodobenie rukopisu iných. Model rečovej komunikácie sa tým značne komplikuje.

3. Oddelené mozgové centrá, v ktorých sú tieto rozličné rečové označujúce uložené, a ich oddelené fungovanie pri produkcii a percepcii reči by sa dali chápať ako psychologický podklad a psychologické vysvetlenie, samozrejme okrem vplyvu komunikačných a jazykových faktorov, zvukovej a grafickej asymetrie komunikačných označujúcich (napr. v slovenčine asimilácia spoluhlások, z angličtiny dobre známa výrazná variabilita korelácie písaného a zvukového alebo všeobecne vyššia miera redundancie v písaných prejavoch než v hovorených prejavoch) a príležitostnej nezhody receptívnych a produktívnych grafických komunikačných označujúcich (právepísne chyby).

Komunikačný znak (parole). Komunikačné označované ostáva v rovine psychickej, zmyslami nevnímateľnej zložky znaku v produkčnej i percepčnej fáze komunikácie. Je východiskom komunikačného aktu expedienta a záverom komunikačného aktu percipienta. U expedienta i percipienta má rovnaký alebo približne rovna-

ký obsah. Označované sa nestotožňuje s denotátom, ku ktorému sa prípadne vzťahuje. Nepoznať denotát neznamenať nerozumieť označujúcemu. Neporozumenie označujúceho vyplýva z absencie rečového označovaného v mozgovom centre uchovávanom významy slov. Rečové označované je virtuálne, komunikačné označované je aktuálne.

Komunikačné označujúce vzniká z potreby interindividuálnej komunikácie, z potreby vyjadrovať označované a dorozumievať sa. Taká je aj jeho funkcia. Označované ostáva psychickou zložkou znaku, zatiaľ čo označujúce nadobúda individuálnu materiálnu formu zvukov a s najväčšou pravdepodobnosťou sekundárne im odpovedajúcim materiálnym grafickým značkám, toto označujúce je realizáciou rečového označujúceho. Individuálna materiálna forma zvukov i grafických značiek vykazuje v rámci konvencie rozptýlený limitovaný formami používanými pre ostatné označované a formami nekonvencionalizovaných označujúcich. Individuálne odchýlky od konvencie na úrovni označujúceho i označovaného sa môžu konvencionalizovať a stať sa tak impulzom pre zmeny jazykových znakov. Zvukové označujúce trvajú iba počas fonácie, možno ich zaznamenať na zvukových nosičoch, grafické označujúce sú zaznamenané vždy a môžu pretrvať tisícročia v závislosti na odolnosti nosiča.

Obidve zložky komunikačného znaku sa kontinuálne konvencionalizujú. Toto platí v diachrónnom i synchrónnom aspekte. Sú pre nich charakteristické najmä syntagmatické vzťahy.

Výraz „lineárna povaha označujúceho“ (Saussure, s. 103 a tiež s. 170; porov. tiež F. Neveu, op. cit., heslá linéarité a signe) je nepresný. Pokiaľ ide o komunikačné označujúce, treba rozlišovať grafické (vizuálne) a zvukové (auditívne) označujúce vo fáze produkcie (výstupu) a percepcie (vstupu) označujúceho. Predstava lineárnosti, u Saussura a inde⁶ vymedzená ako priebeh auditívnych označujúcich v časovej línii a nemožnosť vyslovenia dvoch prvkov súčasne, pričom následnosť v čase auditívnych označujúcich je pri grafických označujúcich nahradená priestorovou líniovou, je zmesou rôznych čiastkových aspektov. Dá sa povedať, že produkcia i percepcia daného zvukového označujúceho prebieha v časovej línii a že nemožno vysloviť dva prvky súčasne. Avšak možno súčasne vnímať dve alebo viaceré zvukové označujúce (od dvoch alebo viacerých komunikantov), každé z nich prirodzene v časovej línii danej tempom komunikácie. Záznam zvukových označujúcich na nejakom zvukovom nosiči má dimenziu časovú i priestorovú, obidve sú lineárne. Produkcia grafického označujúceho však tiež prebieha v časovej línii a tento priebeh možno pozorovať a vnímať (rukopis, strojopis, textový editor alebo elektronické zariadenia prezentujúce grafické označujúce – písaný text postupne po písmenách) a nedajú sa

⁶ Nie tak u Bohumila Palka (*Lingvistické čítanky*), ktorý vzťahuje lineárnosť (režazenie jazykových prvkov, ich postupnosť s dôsledkami pre význam pri zmene poradia) komplexnejšie a výstižnejšie nielen na označujúce, ale aj na písmená a fonémy (k nim čiastočne inklinoval aj Saussurov výklad) a na väčšie jednotky, ako sú slová a vety (Základy obecné jazykovedy, 1989, s. 19 a 70 a n.).

produkovať dva prvky súčasne. Časový priebeh produkcie grafického označujúceho a jej výsledok je rozložený v priestorovej línii. Pri percepcii, t. j. „pri čítaní vidíme každé slovo vcelku, zatiaľ čo hovorené slovo je rozložené v čase“ (Eysenck – Keane, 2008, s. 374), to znamená, že percepcia časovej línie produkcie napísaného sa neaktualizuje, hoci je zrejmé, že jeho produkcia prebiehala v čase. Napokon pri hlasitom i tichom čítaní vnímame viaceré slová súčasne. Ak zoberieme do úvahy aj vetu ako zložený znakový útvar (Lingvistické čítanky I, s. 155), je časová dimenzia charakteristická pre zvukovú produkciu i auditívnu percepciu vety a časopriestorová dimenzia lineárnosti je spoločná pre napísanú vetu pri produkcii i percepcii. Opozícia časová lineárnosť versus priestorová lineárnosť sa tým pri komunikačných znakoch čiastočne neutralizuje, je však relevantná pre percepciu komunikačných znakov prirodzeného jazyka na jednej strane a iných, niekedy nazývaných tabelárnych semiotických znakov na druhej strane.

Komunikačné znaky diferencovane skúmajú lingvistické disciplíny: fonetika (zvukové komunikačné označujúce v produkcii i percepcii), deskriptívna a normatívna morfológia a syntax (formy, funkcie a vzťahy komunikačných znakov), sémantika (komunikačné označované), textová lingvistika, korpusová lingvistika, lingvistika diskurzu, štatistická lingvistika, pragmatika, štylistika, rétorika, dialektológia a prípadne niektoré ďalšie odbory a pododborní. Skúmanie komunikačných znakov je súčasťou procesu inštitucionalizovania spisovného jazyka a starostlivosti o jazykovú kultúru, do oblasti komunikačných znakov smerujú aj niektoré ustanovenia jazykových zákonov.

Pre psychologické disciplíny sú komunikačné znaky pri produkcii i percepcii potenciálnymi nositeľmi symptómov duševných porúch poznávania, pamäti, myslenia, reči.

Jazykový znak (langue). Jazykové označujúce sa zvyčajne chápe ako zovšeobecnenie, abstrakcia z jedinečných, t. j. komunikačných označujúcich, prípadne ako odraz komunikačných označujúcich v spoločenskom vedomí. Komunikačné označujúce sú exemplármi jazykových označujúcich. Jazykové označované sa javí ako obsahová stránka jazykového znaku, prípadne ako zovšeobecnené sémantické prvky (porov. Encyklopédia jazykovedy, 1993, heslo jazykový znak).

Pri charakteristike jazykových znakov rozlišujeme tri obdobia: obdobie pred vznikom písma, obdobie paralelného používania označujúcich vo zvukovej i grafickej podobe a obdobie lingvistického opisu znakov.

V období pred vznikom písma sa jazykové označujúce javí ako zvukový ideálno-materiálny invariant individuálnych zvukových komunikačných označujúcich používaných pre to isté označované. Je však odindividualizované a, hoci uložené a fungujúce v každodennej komunikácii, je od nej v individuálnom i spoločenskom vedomí abstrahované. Jazykové označované je súhrnom všetkých označovaných, t. j. významov spojených s daným jazykovým označujúcim. V spoločenskom vedomí predstavuje odaktualizovanie a sumarizáciu komunikačných označovaných. Ja-

zykové znaky možno uvažovať len cez komunikačné znaky. Komunikačné znaky sú realizáciou jazykových znakov a jazykové znaky sú priemetom komunikačných znakov v individuálnom i spoločenskom vedomí.

V období paralelného používania označujúcich v zvukovej i grafickej podobe jestvuje popri zvukovom jazykovom označujúcom aj grafické jazykové označujúce. Vzniká druhotne na základe zvukového jazykového označujúceho (diferencovane podľa typov písma) a znamená spolu so zvukovým označujúcim paralelné formy označujúceho pre to isté označované. Tu by sa dalo povedať, že komunikačné a jazykové označujúce sú dualistické. Podobne ako zvukové jazykové označujúce možno grafické označujúce charakterizovať ako grafický ideálno-materiálny invariant individuálnych grafických komunikačných označujúcich abstrahovaných od písomnej komunikácie. Jazykové označované má rovnaký štatút ako v predchádzajúcom období.

V období jestvujúceho lingvistického opisu znakov, popri jazykových znakoch uložených v komunikácii, sú navyše jazykové označujúce, v podobe určitej, avšak nevyhnutnej konvencii zodpovedajúcej a prípadne dobovo podmienenej materiálnej realizácie, a jazykové označované, v podobe súhrnnej explicitnej definičnej formulácie obsahových zložiek, zaznamenané v slovníkoch a gramatikách. Najmä tu vystupuje do popredia systematizačná a metajazyková funkcia jazykových znakov.

Jazykové znaky skúmajú fonológia, gramatika (najmä s kodifikačným zameraním), etymológia, tvorba slov, onomaziológia, semaziológia, všeobecná jazykoveda, komparatistika, konfrontačná/kontrastívna lingvistika, jazyková typológia, lingvistika jazykových rodín a ďalšie disciplíny a interdisciplíny.

Prezentovaná triáda znakov sa opiera o bilaterálne ponímanie znaku a vo svojich dôsledkoch ho aj potvrdzuje. Ukazuje totiž tesnú vzájomnú podmienenosť jednotlivých typov označujúcich (pamäťové, materiálne a ideálne) a označovaných (virtuálne, aktuálne a sumárne).

Rečový znak ako obojstranne psychická entita má povahu znaku. Dokladá to jednak jeho funkcia pri vnútornej (intraindividuálnej) reči, jednak stála participácia rečového označovaného na komunikačnom a jazykovom označovanom a rečového označujúceho na produkcii a percepcii komunikačného a jazykového označujúceho.

Arbitrárnosť znaku (sémická štruktúra označovaného nedeterminuje fonematickú a druhotne ani grafickú štruktúru označujúceho, fonematická/grafická štruktúra označujúceho je indiferentná k sémickej štruktúre označovaného, medzi zvukovou/písomnou stránkou a obsahovou stránkou znaku nejestvuje žiaden kauzálny vzťah) je vlastnosťou vzťahu označovaného a označujúceho všetkých troch vydelených typov znakov. Rovnako je im spoločná aj konvenčnosť ako spoločenský konsenzus determinujúci formálnu a obsahovú stránku znaku a nevyhnutný pre jeho konštituovanie a fungovanie.

Triadickosť znaku sa javí ako príznačná aj pre ostatné typy semiotických znakov a ich sústavy. Dá sa pri nich vydeliť existencia znaku na rovine individuálneho

vedomia, na rovine komunikovania a na rovine ideálnej predstavy či ideálneho záznamu. Odlišná je genéza pri umelých a prirodzených znakoch. Pri umelých znakoch je postupnosť od potreby niečo vyjadriť (označované) cez vytvorenie alebo voľbu materiálneho výrazu (označujúce) k ideálnej podobe znaku. Pri prirodzených znakoch je východiskom materiálne označujúce, od neho vyvedené a s ním súvisiace označované je sekundárne a v konečnej fáze nastáva posun označujúceho a označovaného do ideálnej podoby znaku.

Bibliografia

- BARTHES, Roland: Nulový stupeň rukopisu. Základy sémiologie. Praha: Československý spisovateľ 1967. 90 s.
- CARON, Jean: Précis de psycholinguistique. Paris: Presses universitaires de France 1992. 275 s.
- CMOREJ, Pavel: Úvod do logickej syntaxe a sémantiky. Bratislava: Iris 2001. 142 s.
- CMOREJ, Pavel: Ideálne jazykové znaky a ich fyzické realizácie. In: Jazykovedný časopis, 2009, roč. 60, č. 1, s. 57 – 73.
- Encyklopédia jazykovedy. J. Mistrik a kol. Bratislava: Obzor 1993. 513 s.
- EYSENCK, Michael W. – KEANE, Mark T.: Kognitívni psychologie. Praha: Academia 2008. 748 s.
- HORÁLEK, Karel: Filosofie jazyka. Praha: Acta Universitatis Carolinae, Philologica, Monogr. 15, 1967
- HORÁLEK, Karel: K otázkám sémiotiky. In: Slovo a slovesnosť, 1983, roč. 44, č. 1, s. 46 – 51.
- HORECKÝ, Ján: Semiotické aspekty sémantiky. In: Jazykovedné štúdie 16. Bratislava: Veda 1981, s. 13 – 15.
- HORECKÝ, Ján: Semiotické výskumy v československej jazykovede. In: Slovo a slovesnosť, 1982, roč. 43, s. 134 – 138.
- HORECKÝ, Ján: Zložky a dimenzie jazykového znaku. In: Jazykovedný časopis, 1986, roč. 37, č. 1, s. 64 – 72.
- KRÁL, Ľuboš: Model rečového mechanizmu. Bratislava: Veda 1974. 188 s.
- LAURIER, Daniel: Introduction à la philosophie du langage. Liège: Mardaga 1993. 322 s.
- Le langage. Spracoval kolektív autorov pod vedením Bernarda Pottiera. Paríž, CEPL 1973. 544 s.
- Lingvistické čítanky I. Sémiotika sv. 1. Charles Sanders Peirce. Sestavili a preložili Bohumil Palek, David Short. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1972. 157 s.
- MORÁVEK, Milan: Lidská řeč. Praha: Orbis 1969. 172 s.
- MOUNIN, Georges: Dictionnaire de la linguistique. Paris: Presses universitaires de France, Quadrige 1995. 340 s.
- NEVEU, Franck: Dictionnaire des sciences du langage. Paris: Armand Colin 2004. 316 s.
- PAVEAU, Marie-Anne – SARFATI, Georges-Elia: Les grandes théories de la linguistique, Paris: Armand Colin (U) 2003. 256 s.
- RASTIER, François: Sémantique et recherches cognitives. Paris: Presses Universitaires de France 2001. 272 s.
- REY-DEBOVE, Josette: La linguistique du signe. Une approche sémiotique du langage. Paris: Armand Colin 1998. 283 s.
- SAUSSURE, Ferdinand de: Cours de linguistique générale. Paris: Payot 1967, 1. vyd. 1916.
- SAUSSURE, Ferdinand de: Cours de linguistique générale. Edition critique préparée par Tullio de Mauro. Paris: Payot 1976, 1. vyd. 1972.

SAUSSURE, Ferdinand de: Kurs obecné lingvistiky. Komentáře napísal Tullio de Mauro. Z francúzštiny preložil František Čermák. 1. vyd. Praha: Odeon 1989, 2. vyd. (reprint) Praha: Academia 1996, 3. upravené vydanie Praha: Academia 2007.

SEKVENT, Karel: K dualistickým koncepciám jazykového znaku. In: Jazykovedný časopis, 2006, roč. 57, č. 1, s. 3 – 12.

STERNBERG, Robert J.: Kognitivní psychologie. Praha: Portál 2009. 636 s.

VYBÍRAL, Zbyněk: Psychologie komunikace. Praha: Portál 2005. 319 s.